

ІНСТИТУЦІЙНІ, ФІНАНСОВІ ТА МІГРАЦІЙНІ ЗАСАДИ МЕНЕДЖМЕНТУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

INSTITUTIONAL, FINANCIAL AND MIGRATORY BASICS OF HIGHER EDUCATION MANAGEMENT

Гальків Л.І.

доктор економічних наук, професор,
Національний університет «Львівська політехніка»

Виклюк М.І.

кандидат економічних наук, доцент,
Львівська філія Європейського університету

Гуняк А.В.

викладач,
Львівський коледж культури і мистецтв

У статті обґрунтовано роль менеджменту вищої освіти у формуванні позитивного іміджу України. Досліджено динамічні зміни в інституційному середовищі закладів вищої освіти. Охарактеризовано фінансові інструменти, які сприяють розвитку інноваційного людського капіталу. Розглянуто еміграцію в контексті загроз менеджменту вищої освіти.

Ключові слова: менеджмент, вища освіта, заклад вищої освіти, фінансування, міграція.

В статті обґрунтовано роль менеджменту вищого образования в формировании позитивного имиджа Украины. Исследованы динамические изменения в институциональной среде высших учебных заведений. Охарактеризованы финансовые инструменты, которые способствуют развитию инновационного человеческого капитала. Рассмотрена эмиграция в контексте угроз менеджменту высшего образования.

Ключевые слова: менеджмент, высшее образование, учреждение высшего образования, финансирование, миграция.

The role of higher education management in forming a positive image of Ukraine is substantiated in the article. Dynamic changes in the institutional environment of institutions of higher education have been researched. The financial instruments that promote the development of innovative human capital are described. Emigration was considered as a factor of threats to the system of higher education.

Key words: management, higher education, higher education institution, financing, migration.

Постановка проблеми. Сучасна парадигма суспільного розвитку позиціонує освітній потенціал як стрижневу конкурентну перевагу національних економік, котра забезпечує генерування, реалізацію та використання новацій. Це зумовлює зростання потреби у високоосвічених фахівцях. Зокрема, Євросоюз за 2010–2020 рр. планує збільшити частку робочих місць, котрі потребують вищої освіти, з 20% до 34% [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд робіт виявив, що вітчизняні представники наукових шкіл менеджменту вищої освіти останнім часом фокусувались на моделях стратегій (М. Гладченко [2]), вдосконаленні якості (М. Терованесов [3]), цільовому підході (П. Воробієнко, І. Станкевич [4]), національному аспекті (О. Падалка, В. Кулішов [5]), ризиках (І. Каленюк, О. Куклін [6]), конкурентоспроможності (О. Гринькевич [7]).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Натомість питання фінансового забезпечення, міграційних втрат, стану та динамічних трансформацій середовища системи вищої освіти потребують поглибленого вивчення.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті полягає в дослідженні специфіки інституційного середовища, фінансового забезпечення та міграційних устремлень випускників ВНЗ у контексті менеджменту вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Менеджмент вищої освіти сприяє формуванню освітнього середовища територіальної суспільної системи, ефективності механізму участі закладів вищої освіти (ЗВО) в розвитку людського капіталу та активізуванню інноваційних зрушень. Вітчизняне освітнє середовище перма-

нентно забезпечує країні високі показники в міжнародних рейтингах. Так, за версією Bloomberg Innovation Index, який охоплює понад 200 країн, у 2018 р. загальна позиція України була 46, зокрема за критерієм ефективності вищої освіти – 21. У рейтингу Global Innovation Index 2018 Україна посіла 43 місце, причому освітня діяльність оцінена у 38,5 балів зі 100 можливих. Показово, що за співвідношенням вчителів та учнів вона посідає 3 місце; за кількістю випускників шкіл, які поступають у ЗВО, – 12. Протягом 2010–2017 рр. у Глобальному індексі конкурентоспроможності позиція нашої країни за показником частки охоплення населення вищою освітою варіювалась від 7 (зі 142 країн) до 14 (зі 140 країн). Позитивним є також те, що спостерігається підвищення позиції України у цьому Індексі за такими складовими, як стан вищої та професійної освіти (із 46 до 33); якість математичної та природничої освіти (із 42 до 27); якість освіти з менеджменту та бізнесу (зі 108 до 93).

Аналізуючи окремі індикатори вітчизняних закладів вищої освіти ЗВО за останні вісім навчальних років (табл. 1), акцентуємо увагу на основних маркерах змін.

1) Кількість ЗВО виявляє спадну тенденцію, яка моделюється лінійними трендами із середньорічним зменшенням загальної кількості закладів на 27 одиниць ($Y = 848,8 - 27,2 \times t$; $R^2 = 0,854$) і закладів III–IV рівнів акредитації на 7 одиниць ($Y = 334,8 - 7,1 \times t$; $R^2 = 0,756$).

2) Вищі темпи зменшення загальної кількості ЗВО (на 18,71%) щодо темпів зменшення кількості закладів III–IV рівнів акредитації (на 12,43%) спричинили збільшення частки остан-

ніх упродовж 2010/11–2017/18 навчальних років на 3,1 в. п. Це свідчить про вибуття з освітнього простору системи вищої освіти значної кількості ЗВО I–II рівнів акредитації.

3) Значення коефіцієнтів детермінації лінійних трендів кількості студентів (тис. осіб) перевищують значення коефіцієнтів детермінації лінійних трендів кількості закладів:

– усього у ЗВО: $Y = 2501,2 - 134,1 \times t$; $R^2 = 0,944$;

– у ЗВО III–IV рівнів акредитації: $Y = 2109,5 - 109,8 \times t$; $R^2 = 0,934$.

Це перевищення вказує на те, що контингент здобувачів вищої освіти знижувався більш рівномірно, ніж кількість закладів. Загалом за досліджуваний період кількість студентів у ЗВО знизилась на 36,4%.

4) Випередження зниження контингенту студентів щодо зниження кількості закладів (усього у ЗВО на 17,7 в. п.; зокрема у ЗВО III–IV рівнів акредитації на 23,2 в. п.), що привело до тенденційного зниження показника кількості студентів (осіб) у розрахунку на один ЗВО: $Y = 2981,8 - 85,7 \times t$; $R^2 = 0,959$.

5) Спостерігається висхідна тенденція частки (%) ЗВО державної форми власності ($Y = 77,9 + 0,294 \times t$; $R^2 = 0,709$) та частки (%) студентів денної форми навчання ($Y = 59,7 + 1,689 \times t$; $R^2 = 0,966$).

6) У системі вищої освіти потік прийнятих студентів поступається потоку дипломованих фахівців. Так, протягом досліджуваного періоду коефіцієнт співвідношення кількості прийнятих на навчання та кількості випускників ЗВО варіювався від 67,2% до 81,2%, по ЗВО III–IV рівнів акредитації – від 59,7% до 79,4%.

Таблиця 1

Динамічні зміни показників розвитку вищої освіти України за 2010/11–2017/18 н. р.

Показники	Навчальні роки		Зміна	
	2010/11	2017/18	абсолютна	відносна
Кількість ЗВО, од.	813	661	-152	-18,7
зокрема, частка приватної форми власності, %	21,6	19,4	-2,2	-10,2
Кількість студентів, тис. осіб	2 418,1	1 538,6	-879,5	-36,4
зокрема, частка денної форми навчання, %	62,4	72,7	10,3	16,5
Кількість студентів, на один ЗВО, осіб	2 974	2 328	-646	-21,7
Кількість прийнятих у ЗВО на навчання, тис. осіб	506,5	323,6	-182,9	-36,1
Співвідношення кількості прийнятих та кількості випущених ЗВО, %	79,6	76,8	-2,8	-3,5
Кількість ЗВО III–IV рівнів акредитації, од.	330	289	-41	-12,4
Частка ЗВО III–IV рівнів акредитації у загальній кількості, %	40,6	43,7	3,1	7,6
Кількість студентів у ЗВО III–IV рівнів акредитації, тис. осіб	2 066,7	1 330,0	-736,7	-35,6
Кількість прийнятих на навчання у ЗВО III–IV рівнів акредитації, тис. осіб	3 81,4	264,4	-117	-30,7
Співвідношення кількості прийнятих та кількості випущених ЗВО III–IV рівнів акредитації, %	72,1	73,5	1,4	1,9
Кількість студентів на 10 тис. населення	476	314	-162	-34,0

Джерело: укладено, розраховано авторами за джерелом [8]

7) Більш стрімке зменшення кількості студентів, ніж зменшення кількості населення, привело до тенденції рівномірного зниження показника кількості студентів на 10 тис. населення ($Y = 485,1 - 24,3 \times t$; $R^2 = 0,928$).

Для викладацького складу ЗВО характерний досить високий показник частки працівників, які працюють менше, ніж на повну ставку. На початок 2017/18 навчального року серед науково-педагогічних працівників цих інституцій близько четвертини (22,3%) працювали менше, ніж на повну ставку, а серед педагогічних працівників – 16,5%. Найвищі значення рівня неповної зайнятості для науково-педагогічних працівників спостерігались у Чернігівській обл. (37,4%), Луганській обл. (35,2%), Хмельницькій обл. (32,2%), Донецькій обл. (32,1%), Рівненській обл. (31,0%).

Аналізування діяльності аспірантури та докторантури протягом 2010–2017 рр. доводить розширення інституційної мережі підготовки кадрів найвищого рівня кваліфікації, адже кількість закладів, які готують здобувачів наукового ступеня кандидата наук, знизилась на 7,4%, натомість кількість закладів, що готують докторів наук, зросла на 8,6%. Аналогічні зміни притаманні контингенту здобувачів: кількість аспірантів знизилась на 26,4%, кількість докторантів зросла на 7,4%. Кількість осіб, зарахованих до аспірантури та докторантури, знизилась на 29,5% і на 16,3% відповідно, проте обсяги зарахування загалом перевищували обсяги осіб, які завершували навчання.

ЗВО переважають наукові установи за результатами роботи аспірантури та докторантури. У 2017 р. відносно 2010 р. коефіцієнт співвідношення за кількістю закладів, що готують аспірантів, збільшився на 6,0%, докторантів – на 3,5%; за кількістю осіб, що навчаються в аспірантурі, – на 46,0%, докторантурі, – на 21,0%; за кількістю зарахованих аспірантів – на 40,5%, докторантів – на 16,3%; за кількістю осіб, що завершили навчання в аспірантурі, – на 4,6%, докторантурі, – на 8,3%. Результативність підготовки наукових кадрів не можна вважати високою, адже частка осіб, яка закінчила навчання

й захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата наук, варіювалась від 23,6% до 26,1%, доктора наук, – від 25,9% до 33,3%.

Відсутність високої парної кореляції між обсягами реалізованої інноваційної промислової продукції в регіонах і кількістю у них кандидатів та докторів наук, тобто виконавців наукових досліджень (0,274), кількістю кандидатів і докторів наук у ЗВО (0,337), кількістю університетів, академій, інститутів (0,361) підтверджує висновок про те, що «Україна втрачає конкурентоспроможність свого інноваційного потенціалу саме на заключних стадіях інноваційного циклу, де повинен забезпечуватися комерційний інноваційний результат» [7, с. 250].

Спостерігається нестача ефективних інститутів, які б забезпечили формування інноваційного людського капіталу, прагнення у бюджетних галузях заощаджувати на інвестиціях у людський розвиток. Передовими економіками світу практикується податкове стимулювання інноваційної діяльності, що передбачає застосування широкого спектру податкових інструментів (табл. 2).

Необхідною детермінантою покращення фінансування людського капіталу є стимулювання діяльності сегменту ринкової інфраструктури, який априорі здатний акумулювати та раціонально використовувати значні обсяги коштів. Йдеться про фінансово-кредитні установи, недержавні пенсійні, накопичувальні, інвестиційні, венчурні фонди, суб'єкти страхового бізнесу. Ці інституції можуть забезпечити «розвантаження державного бюджету на основі формування нових інвестиційних інструментів з метою нагородження у населення достатніх обсягів коштів для розвитку власного людського капіталу в умовах конкуренції серед постачальників освітніх послуг» [9, с. 100]. Сприятимуть фінансуванню прикладних досліджень у ЗВО, матеріально мотивуватимуть університетську спільноту до креативності ендаументи (рис. 1). Цей фінансовий інструмент поширений у країнах, де суспільство ментально схильне до меценатства (США, Великобританія, Японія, Австралія тощо).

Таблиця 2

Інструменти податкового стимулювання інноваційної діяльності

Інструменти	Характеристика стимулу для суб'єкта господарювання
Податкова знижка	Зменшення бази оподаткування за рахунок витрат інноваційного характеру.
Податкові канікули	Обумовлене звільнення на визначений час від сплати податку на прибуток.
Уникнення подвійного оподаткування	Уникнення оподаткування одного суб'єкта податку аналогічним податком за один і той же проміжок часу або оподаткування у різних суб'єктах однієї і тієї ж бази зіставними податками.
Податковий інвестиційний кредит	Збільшення податкового кредиту пропорційно збільшенню обсягів інноваційних витрат або зменшення податкових зобов'язань на частину приросту інноваційних витрат.
Диференційовані ставки	Раціоналізація ставок податку з одиниці об'єкта оподаткування на диференційованій основі.

Джерело: укладено на основі опрацювання джерел літератури

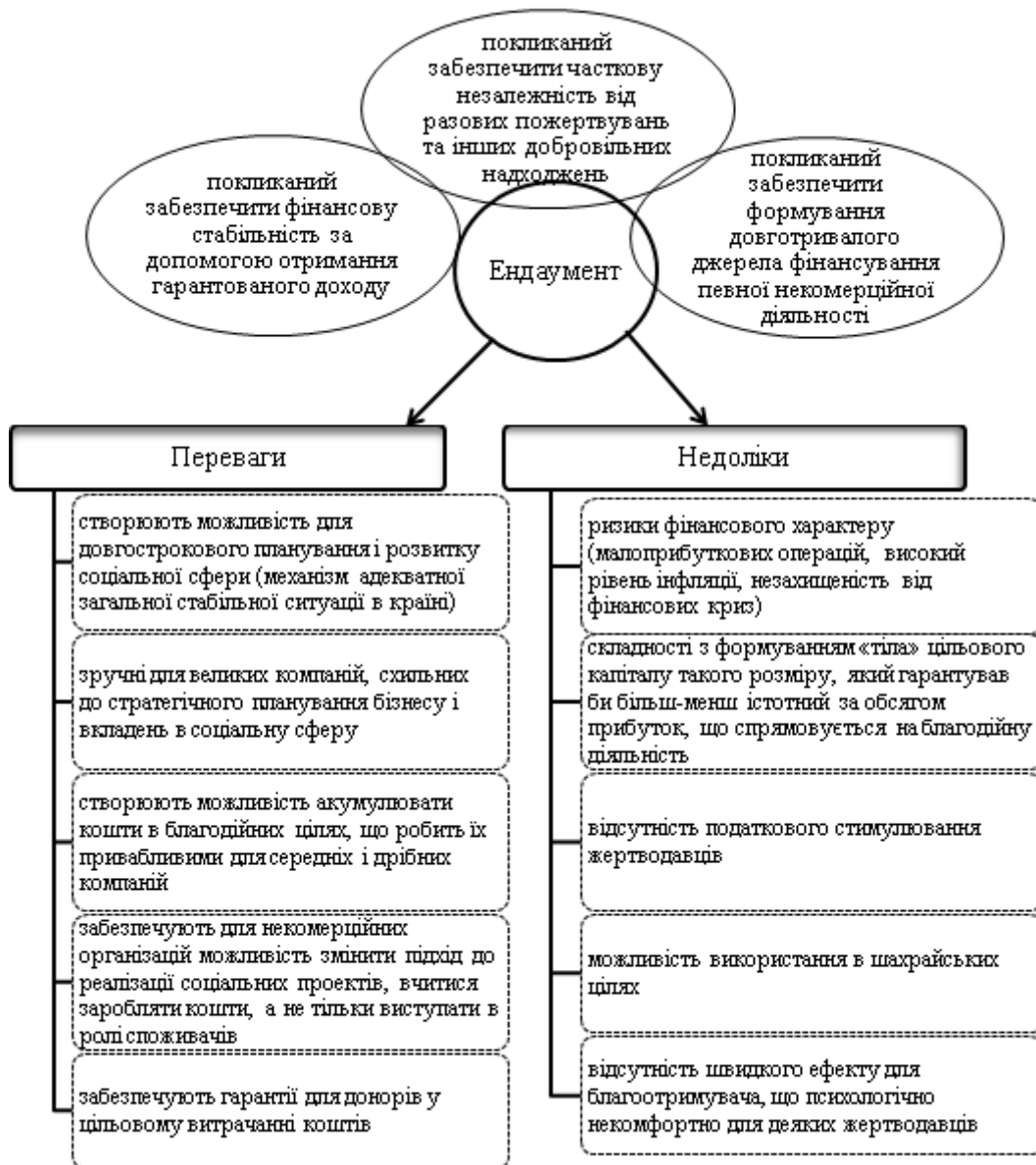

Рис. 1. Призначення, переваги та недоліки ендаументу

Джерело: укладено на основі опрацювання джерел літератури

Резерв покращення фінансового забезпечення розвитку людських ресурсів вбачається у венчурному інвестуванні. Венчурний капітал активізуватиме розвиток інноваційної інфраструктури та раціонального поєднання ресурсного потенціалу національної економіки; інтегрування науки, освіти, виробництва та ринку; комерціалізації результатів знанневоємної діяльності.

В Україні укорінювалась парадоксальна ситуація: пошук розширеного фінансового забезпечення розвитку людських активів відбувався на тлі низького попиту на використання нових знань. Очевидно, що суспільна система не зможе розвивати й експлуатувати власні інноваційні розробки, якщо вона перманентно втрачає

людський потенціал за рахунок його «відпливу» в більш привабливі країни.

За умов повільних темпів модернізації виробництва, тривалого домінування мінерально-сировинного типу укладу економіки та консервації відповідної такого типу експортної моделі, переорієнтування світових трендів виробництва у бік зниження рівня споживання традиційних матеріалів та енергетичних носіїв не можна очікувати високої віддачі від людського капіталу. За таких обставин поширюються міграційні устремління населення. Водночас виокремлюються країни, що «затягують» потоки креативного людського потенціалу. Соціологічна група «Рейтинг» у вересні 2017 р. оприлюднила результати, за якими серед молоді (18–35 років)

53% хочуть виїхати за кордон. У загальній кількості потенційних емігрантів домінують особи з вищою освітою.

Вітчизняні студенти головні причини подальшої можливої еміграції пов'язують з поліпшенням свого матеріального стану, наявністю кращих умов для фахової самореалізації. За результатами опитування, проведеного в межах проекту «Міський омнібус», 33,9% респондентів хочуть самі здобувати освіту в країнах Заходу або бажають, щоб їхні діти робили це. Представники вітчизняного менеджменту ЗВО визнають загрози втрати абітурієнтів на тлі освітньої міграції. Чи не найбільш стрімко зростає «відплив» потенціалу українського студентства до Польщі. Якщо у 2005/06 навчальному році у ЗВО цієї країни навчалось близько 2 тис. осіб, то у 2010/11 навчальному році ця цифра склала 4,9 тис. осіб; у 2010/11 навчальному році – 4,9 тис. осіб; у 2012/13 навчаль-

ному році – 9,7 тис. осіб; у 2014/16 навчальному році – 23,4 тис. осіб; 2016/17 навчальному році – 35,6 тис. осіб.

Висновки. На менеджменті вищої освіти позначаються інституційні трансформації, пов'язані з послабленням розвитку ринкових інститутів за рахунок тенденційного витіснення провайдерів приватної форми власності; зниження попиту населення на послуги системи вищої освіти та деформацією зайнятості науково-педагогічних кадрів; значними фактичними та потенційними втратами контингенту студентів внаслідок освітньої міграції; низькою результативністю підготовки наукових кадрів та комерціалізації інновацій. Розширене застосування фінансових інструментів у знаннєвоємних сферах сприятиме розвитку людського потенціалу та інноватизації економіки на платформі зміцнення економіки й формування міцного прошарку креативного класу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Rethinking Education: What is it? URL: http://ec.europa.eu/education/policy/multilingualism/rethinking-education_en.
2. Гладченко М. Аналіз адаптаційної моделі стратегічного менеджменту вищої освіти. Теорія та методика управління освітою. 2013. Вип. 10. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmuo>.
3. Терованесов М. Удосконалення моделі менеджменту якості вищої освіти. Економічний простір. 2014. № 91. С. 235–247.
4. Воробієнко П., Станкевич І. Цільовий підхід до менеджменту вищої освіти. Проблеми економіки. 2015. № 2. С. 33–41.
5. Падалка О., Кулішов В. Економіка та менеджмент освіти: національний аспект. Економіка України. 2016. № 1. С. 84–91.
6. Каленюк І., Куклін О. Ризик-менеджмент у системі вищої освіти України. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2015. Вип. 5. С. 23–28.
7. Гринькевич О. Управління конкурентоспроможністю вищої освіти України (методологія аналізу і системи моніторингу): дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.00.03. Львів, 2018. 627 с.
8. Вища освіта в Україні у 2017 р.: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2018. 298 с.
9. Подра О., Живко З. Особливості інвестиційного відтворення людського капіталу в системі чинників інформаційного суспільства. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2015. № 1. С. 98–101.